

Indicadors socials del paisatge

Yves Luginbühl

Si bé tradicionalment els indicadors s'han utilitzat per avaluar el rendiment econòmic dels països i els paràmetres econòmics de pobresa o benestar, el seu ús s'ha anat diversificant en els últims anys. De fet, els indicadors han acabat entrant en el terreny del medi ambient, on podem diferenciar indicadors de biodiversitat i indicadors biològics. Al mateix temps, la necessitat d'avaluar les polítiques públiques i la tasca dels estats o dels organismes territorials ha reforçat encara més l'interès per disposar d'indicadors que permetin mesurar la seva eficàcia.

Recentment, també en l'àmbit paisatgístic ha començat a arrelar aquesta preocupació, fomentada especialment per les anàlisis de les ciències econòmiques, que han elaborat mètodes d'avaluació del paisatge i de la seva qualitat. De tota manera, les crítiques d'altres ciències socials, que retreuen a les ciències econòmiques la voluntat de convertir el paisatge en un bé de consum i de deixar de banda els valors que no es puguin comptabilitzar en termes monetaris, han fomentat que les ciències econòmiques hagin quedat una mica apartades d'aquesta temàtica. No obstant això, s'ha vist que és possible disposar d'indicadors que permetin avaluar l'estat o els processos de transformació dels paisatges i s'està treballant en aquesta direcció. A més, d'un temps ençà s'han donat intents de definir indicadors de la percepció social de la qualitat paisatgística partint de la idea que la qualitat del paisatge depèn fonamentalment de la manera com les persones perceben aquest paisatge. Aquests indicadors es coneixen com a indicadors socials de l'evolució dels paisatges o com a indicadors socials de l'evolució de les percepcions dels paisatges. Són, precisament, aquests indicadors els que constitueixen l'objecte d'estudi d'aquest capítol, tot i que també s'aprofitarà per repassar alguns aspectes vinculats a altres indicadors que permeten avaluar l'estat d'un paisatge o les seves dinàmiques.

La informació paisatgística

El concepte de paisatge ens remet essencialment a un seguit de consideracions de tipus qualitatiu, vinculades a l'entorn vital i a valors estètics, simbòlics, ecològics i socials. Tanmateix, cal evitar conceptualitzar el paisatge sense l'ajuda d'informació quantitativa. En aquest sentit, les actituds que rebutgen aquelles avaluacions basades en dades quantitatives acaben esdevenint dogmàtiques. I és que, per exemple, la densitat de població d'un territori concret té efectes directes tant en la construcció del seu paisatge com en els valors intangibles que transmet.

Així doncs, la informació que fa referència al paisatge es pot obtenir servint-se alhora d'indicadors quantitius i qualitius. Aquest és un punt que es vol emfatitzar especialment, ja que, sovint, determinats processos i dinàmiques paisatgístiques s'avaluen millor analitzant dades quantitatives i no pas emprant exclusivament les qualitatives. De fet, les dades estadístiques, fins i tot, permeten corregir estratègies polítiques que no es basen en cap dada contrastada o vàlida. Un exemple d'això es pot trobar en aquelles actituds polítiques locals que afirmen que la població del seu municipi disminueix quan en realitat les xifres demostren justament el contrari. Sovint, aquesta actitud pretén simplement atraure l'atenció política amb relació a un aspecte concret i, de passada, obtenir ajudes públiques per fer front a la disminució del pes social d'una regió. En aquest sentit, no es tracta d'un fenomen aïllat, sinó que l'autor l'ha pogut detectar força sovint en les enquestes realitzades.

Els indicadors quantitius del paisatge

Les estadístiques ens poden informar sobre l'estat d'un paisatge i les seves dinàmiques. En cap cas, però, poden ser equiparades a dades pròpiament paisatgístiques. Per tant, sempre cal interpretar les xifres contrastant-les amb el seu context geogràfic per, així, poder oferir una lectura veritablement "paisatgística".

Així doncs, algunes dades estadístiques poden contribuir a aportar informació sobre l'estat d'un paisatge, malgrat que reclamin un tractament particular, ja sigui gràfic o cartogràfic. Per exemple, el gràfic de la figura 1 no representa el paisatge francès en la seva totalitat, però n'esbossa algu-

nes de les característiques principals l'any 1999. Així, veiem que la terra cultivable aquell any ocupava 10.385.000 hectàrees, una xifra totalment impossible de percebre en tota la seva magnitud amb una simple exploració empírica sobre el terreny. En funció del lloc des del qual s'observi el paisatge se n'arribarà a veure una part més o menys gran, però mai no serà proporcional a aquesta xifra. Sigui com sigui, el fet de saber que, en el paisatge francès, les terres cultivables ocupen aquesta superfície ens aporta una idea, una mena de rerefons, que ens informa sobre la configuració general del paisatge del país.

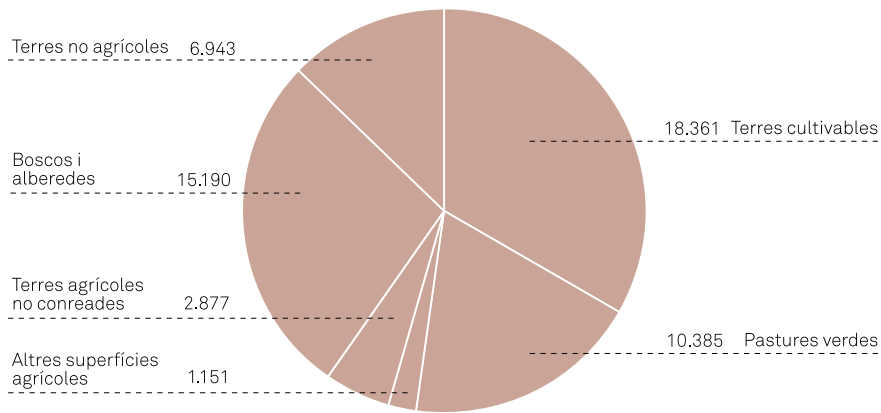

Figura 1. Distribució del territori francès (en milers d'hectàrees) el 1999. Font: elaboració pròpia.

El mateix succeeix amb el mapa de la figura 2, que il·lustra la densitat de població dels municipis de la regió del Marais Poitevin l'any 1999. En aquest cas, malgrat no ser un mapa de paisatge i simplement representar densitats de població, ens informa clarament de la presència humana en determinades zones de la regió i, de retruc, del caràcter humanitzat del seu paisatge, així com del grau d'urbanització.

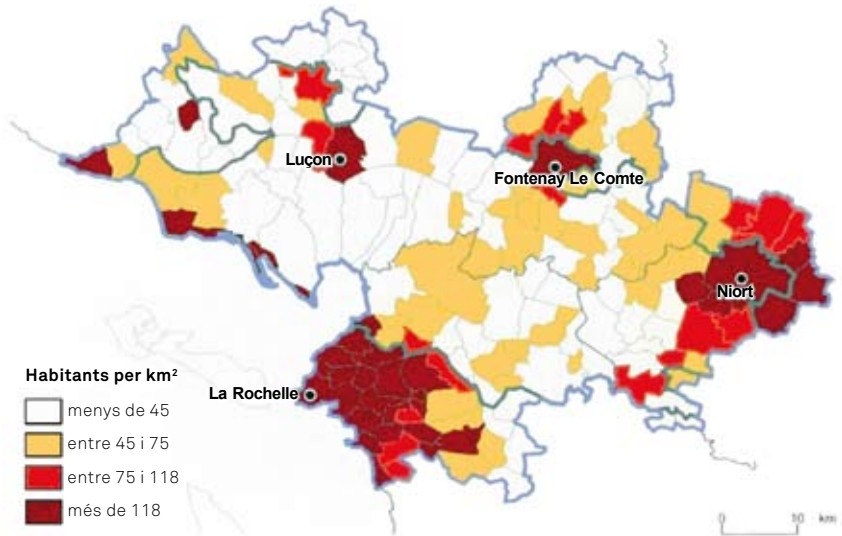

Figura 2. Densitat de població a Marais Poitevin l'any 1999. Font: Parc Natural Interregional de Marais Poitevin.

Els indicadors de les dinàmiques paisatgístiques, per la seva banda, aporten informació sobre un procés de transformació mitjançant dades codificades. Aquestes es remeten a l'estudi d'un procés i permeten confirmar que el paisatge canvia seguint diferents patrons. Així doncs, en l'exemple de la figura 3, es concreta en la disminució de les terres cultivades, el creixement de les superfícies boscoses i l'augment de les zones urbanitzades. Tot i que es tracta d'una aproximació, aquests indicadors poden ser útils a l'hora de plantejar polítiques públiques. Així, seguint amb l'exemple, les polítiques públiques d'ordenació del territori poden defensar les terres agrícoles davant del creixement urbanístic, alhora que reorganitzen el territori des d'una perspectiva espacial.

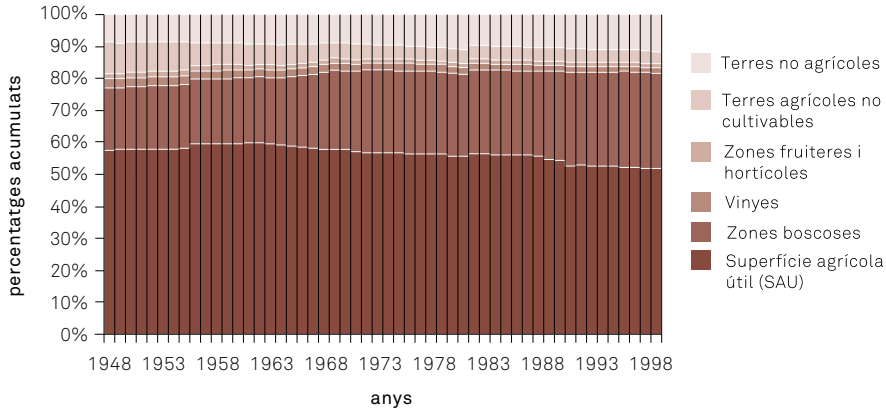

Figura 3. Evolució dels usos del sòl. Font: elaboració pròpia a partir de les dades anuals d'agricultura.

En l'exemple de la figura 4, les terres ocupades per prats a Marais Poitevin han disminuït substancialment des del 1979 en benefici dels conreus de cereals. En aquest cas, el paisatge no només ha perdut el "caràcter verd", sinó que també s'ha vist modificat per la pèrdua de l'arbrat dels prats, és a dir, per la disminució de les fileres de freixes que creixien al costat dels canals de la regió. Al mateix temps, aquesta transformació també es pot associar a una pèrdua de biodiversitat i a la modificació del funcionament hidrològic del sistema del Marais Poitevin, fets que indiquen un risc de grans canvis paisatgístics a la regió.

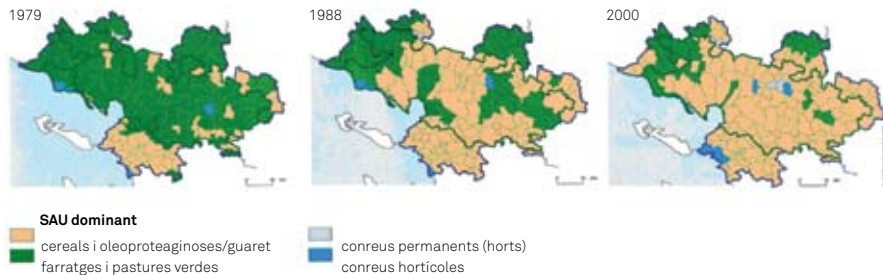

Figura 4. Tipologia de municipis en funció de la superfície agrícola útil dominant a la regió francesa de Marais Poitevin. Font: Parc Natural Interregional de Marais Poitevin.

El mapa sobre l'evolució de la població municipal a la regió de Marais Poitevin entre el 1990 i el 1999 (vegeu la figura 5) permet formular conclusions amb relació a les dinàmiques de presència humana a la regió. Cal aclarir, una vegada més, que aquest mapa no és de paisatge, però, tot i així, és una font d'informació que permet saber en quins municipis existeix una pressió demogràfica amb possibles repercussions paisatgístiques, especialment pel creixement de la urbanització.

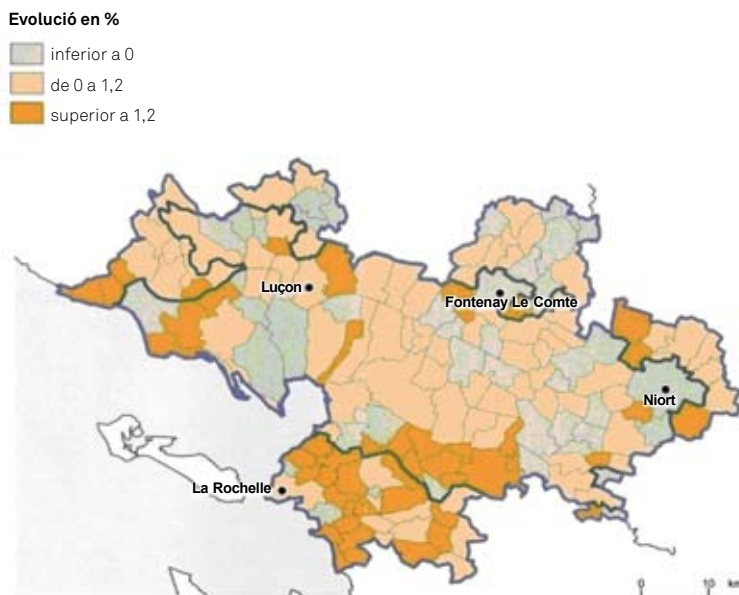

Figura 5. Evolució de la població entre el 1990 i el 1999 a Marais Poitevin, França. Font: Parc Natural Interregional de Marais Poitevin.

La informació del mapa de la figura 5 es complementa amb la del mapa de la figura 6, que il·lustra l'evolució durant el mateix període dels permisos de construcció en els municipis de la regió. Així, aquest últim mapa confirma allò apuntat en el mapa anterior, alhora que permet detectar aquells municipis amb més pressió urbanística o amb menys desenvolupament urbà. Al mateix temps, també es poden interpretar aquests mapes a partir de la formulació de tendències de transformació paisatgística. D'aquesta manera, es pot intuir que en els municipis més urbanitzats i amb més pres-

sió urbanística es dóna una major transformació del paisatge i existeix un risc més gran de perdre espais lliures. Ara bé, també es pot interpretar que els municipis menys urbanitzats i, per tant, amb menys població, poden perdre pes social, situació que tampoc afavoreix la conservació del paisatge, ja que queda disminuïda la força social que el gestiona.

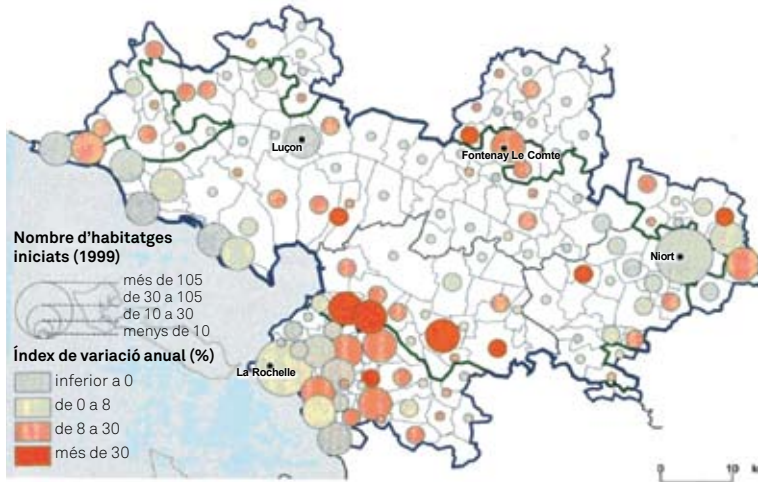

Figura 6. Evolució dels permisos de construcció entre el 1990 i el 1999 a Marais Poitevin, França. Font: Parc Natural Interregional de Marais Poitevin.

Indicadors no quantitius

Els elements paisatgístics també poden constituir indicadors útils per a l'anàlisi del paisatge, ja que la seva presència o absència en un determinat paisatge informa del seu estat o de les seves característiques principals. A la vegada, aquests indicadors també ens poden proporcionar coneixement de les dinàmiques paisatgístiques, com pot il·lustrar-ho, per exemple, el fet que l'augment de plantacions esdevingui un índex de transformació d'un determinat paisatge. En un estudi sobre els paisatges de la vall del Loira, l'anàlisi de les noves plantacions d'àlbers a les ribes del riu va permetre, l'any 1990, detectar un fenomen nou que des d'aleshores no ha parat de créixer i modificar notablement els paisatges riberencs pel fet que l'augment de la presència d'àlbers va comportar la reducció de la visió

entre les dues ribes. També l'existència de parcel·les agrícoles ermes pot indicar l'inici d'abandonament i de disminució de la presència agrícola en una regió. És necessari confirmar aquestes hipòtesis a través de l'estudi d'indicadors codificats definits per a l'ocasió. En aquest segon cas, l'abandonament de terra d'ús agrícola pot ser conseqüència tant de la desaparició de les explotacions agrícoles de la regió per limitacions de tipus natural com per l'especulació immobiliària en les regions periurbanes. No obstant el seu interès, no s'aprofundirà més en aquesta tipologia d'indicadors perquè poden variar notablement en funció de les característiques pròpies de cada paisatge.

Indicadors socials del paisatge

A l'hora de preguntar-nos sobre la necessitat de disposar d'indicadors socials del paisatge ens podem remetre, en primer lloc, al Conveni europeu del paisatge, que defineix el paisatge com una part d'un territori tal com la percep la població. A més, també es pot vincular amb l'exigència de portar a terme accions dissenyades en funció de les aspiracions de les poblacions afectades per l'ordenació territorial, la protecció o la gestió dels paisatges. Com és sabut, les societats ordenen els seus paisatges en funció de les representacions que en fan i no en funció dels processos observats científicament. Així, els indicadors socials dels paisatges permeten documentar les representacions socials dels paisatges, les dinàmiques derivades i també les pràctiques quotidianes en relació amb aquests.

Els indicadors socials s'obtenen a partir de la realització d'enquestes a tota la població, siguin càrrecs polítics, cos tècnic o població local. És important afegir-hi que la realització d'una enquesta no es pot prendre a la lleugera ni tampoc equiparar-la als sondejos que segueixen la vida política d'un país. Els problemes que apareixen amb la realització d'enquestes giren entorn a la qualitat de les respostes, a la representativitat de la mostra amb relació a la població total i al volum de treball que cal portar a terme.

Són diverses les experiències d'anàlisi del paisatge a través d'indicadors que s'han realitzat a França en els darrers anys. Abans d'entrar en

detall en la descripció d'algunes d'aquestes experiències, cal mencionar solament una àmplia enquesta feta l'any 1998 a través d'entrevistes semi-dirigides que va permetre obtenir informació sobre l'evolució de les representacions socials del paisatge de la població francesa, els resultats de la qual es van confirmar en enquestes posteriors no relacionades exclusivament amb el paisatge.

Primera experiència: els paisatges riberencs de la vall del Loira

L'any 1990 va iniciar-se el primer projecte que va treballar amb indicadors socials les representacions del paisatge a França. Es va portar a terme en un context molt particular que va permetre donar resposta a una preocupació d'àmbit regional i, alhora, a un objectiu nacional. Aquell any, el Consell Regional del País del Loira va encarregar al CNRS (Centre Nacional de Recerca Científica francès) i a la SEGESA (Societat d'Estudis Geogràfics, Econòmics i Sociològics Aplicats) un inventari dels paisatges riberencs del riu Loira (SEGESA, CNRS, 1991). Paral·lelament, el ministeri aleshores responsable de la política paisatgística va encarregar al mateix equip de treball el disseny d'una metodologia d'identificació i caracterització del paisatge. La coincidència va permetre aprofitar l'elaboració de l'inventari dels paisatges riberencs del riu Loira per dur a la pràctica un mètode que, més endavant, va servir com a referència per elaborar els atles de paisatges de França (Luginbühl, Bontron i Cros, 1994). Aquest mètode es basava en la identificació del paisatge sobre el terreny, mitjançant l'observació directa i la cartografia disponible. A més, també s'hi va afegir l'inventari de paisatges "institucionalitzats", és a dir, aquells paisatges protegits per algun motiu, els que eren objecte de descripcions literàries o pictòriques i els paisatges d'interès local. La metodologia se sustentava en el principi de la diversitat de mirades que la societat pot tenir amb relació als paisatges i, concretament, en el principi de l'especificitat de les mirades de la població local. Els estudis realitzats pels membres de l'equip, juntament amb la recerca de sociòlegs, geògrafs i etnòlegs, havia demostrat que, més enllà de la visió acadèmica i innegablement selectiva dels experts, també hi ha, a escala local, paisatges que atrauen la mirada de la població i que vehiculen valors afectius, estètics i simbòlics impossibles d'identificar si no es pregunten directament als habitants de la zona.

Per intentar percebre quins eren els paisatges preferits de la població local, es va decidir realitzar una enquesta. Va sorgir, però, un problema metodològic: com es podia dur a terme una enquesta representativa en cent municipis de la riba del Loira amb un pressupost força reduït i amb un equip de treball format únicament per dues persones? La solució adoptada va ser recórrer a la intermediació dels alcaldes dels municipis de la zona, considerant que, en tractar-se de municipis petits, formats per pocs centenars de persones, els alcaldes havien de conèixer força bé els habitants de les seves localitats, així com els indrets amb què aquests se sentien més identificats. Val a dir que aquesta metodologia va plantejar dubtes a l'equip de treball pel que fa a la representativitat de la mirada de l'alcalde en relació amb la diversitat d'opinions per part de la població. Era evident que una enquesta feta directament als habitants podia aportar resultats més complets, però es va arribar a la conclusió que, de tota manera, no s'arribaria mai a tenir un coneixement total de les opinions dels habitants de la zona. A més, els alcaldes són, en última instància, els representants locals de la població i, per tant, les seves opinions es podien considerar prou pertinents.

Abans d'iniciar l'estudi es va haver de convèncer els membres del Consell Regional de l'interès de l'enquesta, cosa gens complicada, perquè, de fet, aquesta institució hi veia una manera de proporcionar als càrrecs electes locals una oportunitat de contribuir en aquest inventari i d'exercir una responsabilitat política amb relació al paisatge.

Després d'aquests primers passos, l'enquesta va adoptar una forma més concreta: es van proporcionar mapes als diferents alcaldes perquè cartografiessin els paisatges. En concret, se'ls demanava que situessin els llocs de més interès per a la població local en un aspecte o un altre (estètic, simbòlic, afectiu o lúdic, entre d'altres), els llocs en què s'havia produït una transformació del paisatge recentment i els llocs en què hi havia previstos projectes d'ordenació urbanística o de construcció de nous equipaments, tant públics com privats.

Es partia d'una expectativa de participació màxima del 20%, però la sorpresa va ser descobrir l'interès que l'enquesta va despertar a molts municipis i, després de donar un cert impuls al projecte, es va aconseguir un percentatge de participació del 80%, és a dir, de 80 municipis. A més, fins i tot, en alguns casos les respostes s'havien complementat amb petits

informes sobre el paisatge del municipi. Una vegada completades les enquestes, els resultats obtinguts es van sintetitzar cartogràficament en funció de l'escala de les unitats de paisatge identificades a la vall del Loira. Les conclusions de l'estudi i del procés d'identificació dels paisatges del Loira van permetre, al ministeri responsable de la política paisatgística, elaborar una metodologia d'identificació i de caracterització dels paisatges que, encara avui, continua utilitzant-se en l'elaboració dels atlas dels paisatges francesos.

L'experiència de la identificació dels paisatges a la regió d'Angers

Poc després de l'estudi dels paisatges riberencs de la vall del Loira es va realitzar la identificació dels paisatges de la regió d'Angers (Cros i Luginbühl, 1991). Malgrat no haver-se pogut portar a terme l'enquesta als ajuntaments de la regió d'Angers per la negativa del president del districte, l'objectiu principal del projecte es va concretar en l'elaboració cartogràfica de l'evolució del paisatge de la zona. Es tractava d'un repte important, ja que no és gens fàcil la representació cartogràfica de les dinàmiques paisatgístiques i no pot reduir-se a la cartografia d'indicadors de caire sectorial com podrien ser l'evolució demogràfica o la superfície agrícola cultivada. Així doncs, l'equip de treball, format per membres del CNRS i de la SEGESA, va intentar generar cartografia paisatgística tot i ser conscient de la dificultat de representar la complexitat de molts dels processos paisatgístics, com poden ser la desestructuració del bosc proper a les zones urbanitzades o el desenvolupament dels conreus d'horta. La cartografia resultant no va satisfer del tot l'equip de treball perquè, si bé inclou informació exacta que a hores d'ara ja ha estat verificada amb observacions sobre el terreny, només pot ser interpretada a través de l'anàlisi conjunta i minuciosa de la llegenda i el mapa. En aquest sentit, s'hauria preferit obtenir un mapa més fàcilment interpretable, amb un simple cop d'ull. Es pot dir, per tant, que encara queda molta feina per fer en aquest àmbit.

Figura 7. Mapa de la tipologia de tendències de l'evolució del paisatge. Font: Luginbühl, Bontron, Cros, 1994.

L'experiència de la vall de la Dordogne

L'any 1993 es va iniciar un altre projecte similar a l'anterior, però en aquest cas a la vall de la Dordogne (Luginbühl, Plekhoff i Sigg, 1994), en un territori de 500 quilòmetres quadrats que forma part de 284 municipis. L'objectiu era identificar i caracteritzar el paisatge i estudiar-ne l'evolució. Una de les premisses principals era establir pautes generals d'acció política aplicades als models d'ordenació local. Emprant la mateixa metodologia que a la vall del Loira es van obtenir uns resultats extremadament positius: un percentatge de participació del 72%. En aquesta ocasió el qüestionari que es va utilitzar era molt més elaborat que el de la vall del Loira i va donar com a resultat un conjunt de dades enorme, tal com va posar de manifest el feix de documents de més d'1,20 m d'alçada. En aquest cas també es va organitzar la informació proporcionada pels ajuntaments en forma d'una cartografia adaptada a l'escala de les unitats de paisatge identificades. Es van localitzar cartogràficament els paisatges d'interès local i els paisatges protegits o afectats per una actuació concreta; les transformacions en el paisatge i els possibles riscos de futur, i finalment, els projectes d'intervenció en el paisatge, tant públics com també privats.

Els resultats obtinguts en la primera fase es van emprar per organitzar "tallers paisatgístics" per unitats de paisatge. Es van realitzar dues trobades amb alcaldes, tècnics de les administracions i membres d'associacions en representació dels habitants dels diferents municipis. Els tallers van començar amb una sortida de camp conjunta pensada perquè els assistents debatessin, intercanviessin i compartissin les diferents visions en relació amb els paisatges locals. La sortida de camp va tenir, de fet, una gran influència en les representacions de les persones que hi eren presents, les quals van reconèixer que els havia permès veure el paisatge del seu municipi d'una manera diferent i constatar-hi uns processos evolutius que no sempre havien estat capaços de detectar fins a aquell moment. Algunes persones també van reconèixer que s'havien dut a terme actuacions en el paisatge no del tot encertades. Així, per exemple, un alcalde, després de la sortida de camp, va afirmar que es penedia d'haver concedit un permís d'obres per una casa que, segons tots els participants, no s'inseria bé en el paisatge circumdant. Després de la sortida de camp, els participants es van reunir en una sala per examinar els mapes que s'havien elaborat a partir

dels resultats de les enquestes. L'objectiu d'aquesta primera reunió va consistir a animar els participants a completar els mapes per, després, validar-los. Es va repetir el mateix procediment amb tres mapes: el de paisatges d'interès local reconeguts per les institucions, el de les transformacions en el paisatge i possibles riscos de degradació dels paisatges i el de projectes d'intervenció en el paisatge individuals i col·lectius, tant privats com públics. A cada reunió, s'animava els participants a completar o corregir els mapes i, després, un vegada l'equip de treball els havia passat en net, es validaven per convertir-los en documents de base per seguir treballant.

L'objectiu de les darreres reunions va ser definir projectes partint de les preocupacions principals dels implicats. En aquest cas concret, la principal preocupació estava molt relacionada amb la qualitat de l'aigua. No es tracta, de fet, d'una preocupació estrictament paisatgística, tot i que la tasca de l'equip de treball va consistir precisament a restaurar el paisatge a partir dels aspectes relacionats amb la qualitat de l'aigua. Així doncs, la qualitat de l'aigua estava vinculada a la xarxa de sanejament, que al seu torn tenia relació amb la política d'urbanisme. Concretament, els alcaldes van destacar que la urbanització s'havia desenvolupat d'una manera difusa en el paisatge, fet que dificultava i encaria notablement la creació d'una xarxa de sanejament. Aquest mateix raonament es va aplicar per tractar l'agricultura o les plantacions d'àlbers.

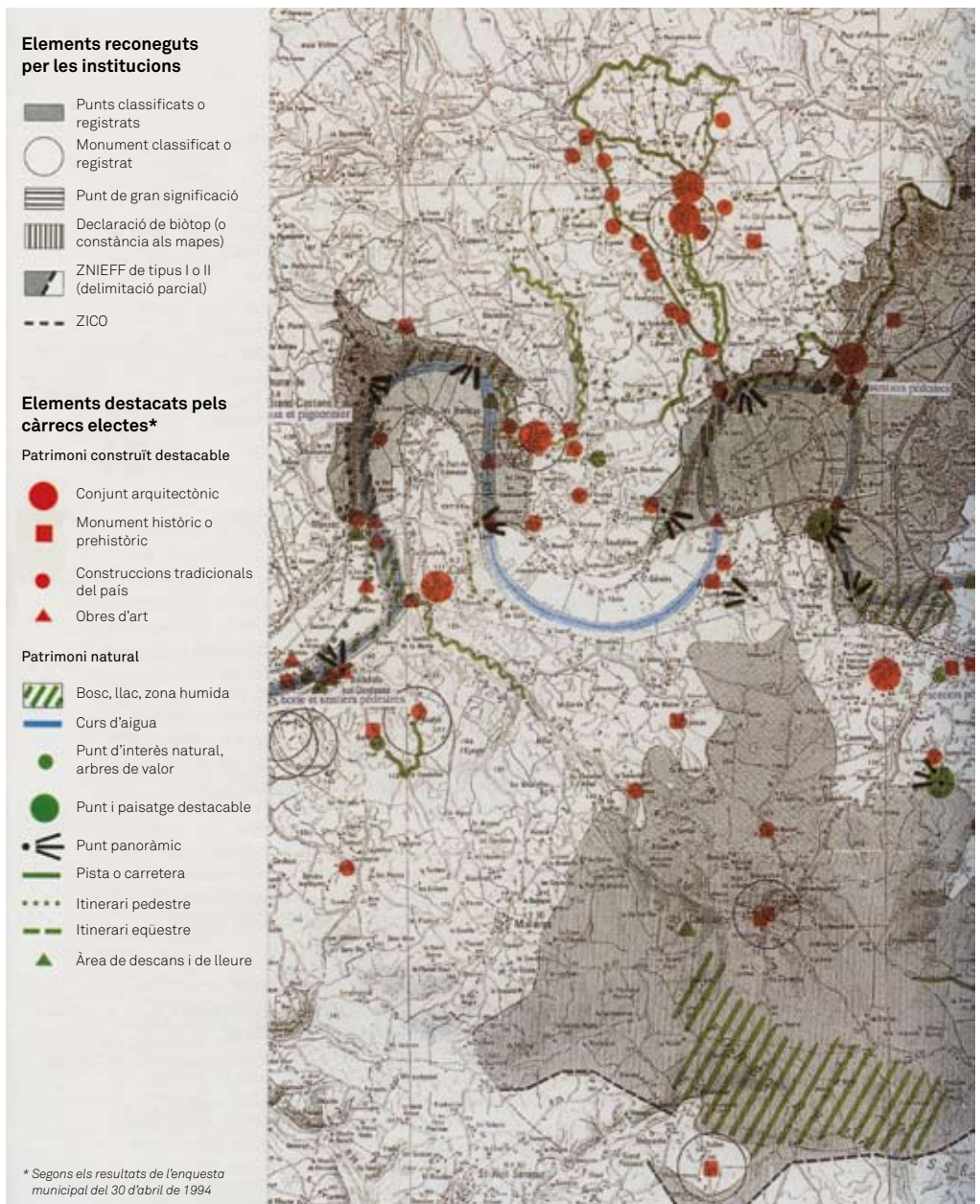

Figura 8. Mapa dels paisatges d'interès local i nacional a la Vall de la Dordogne. Font: Luginbühl, Bontron, Cros, 1994.

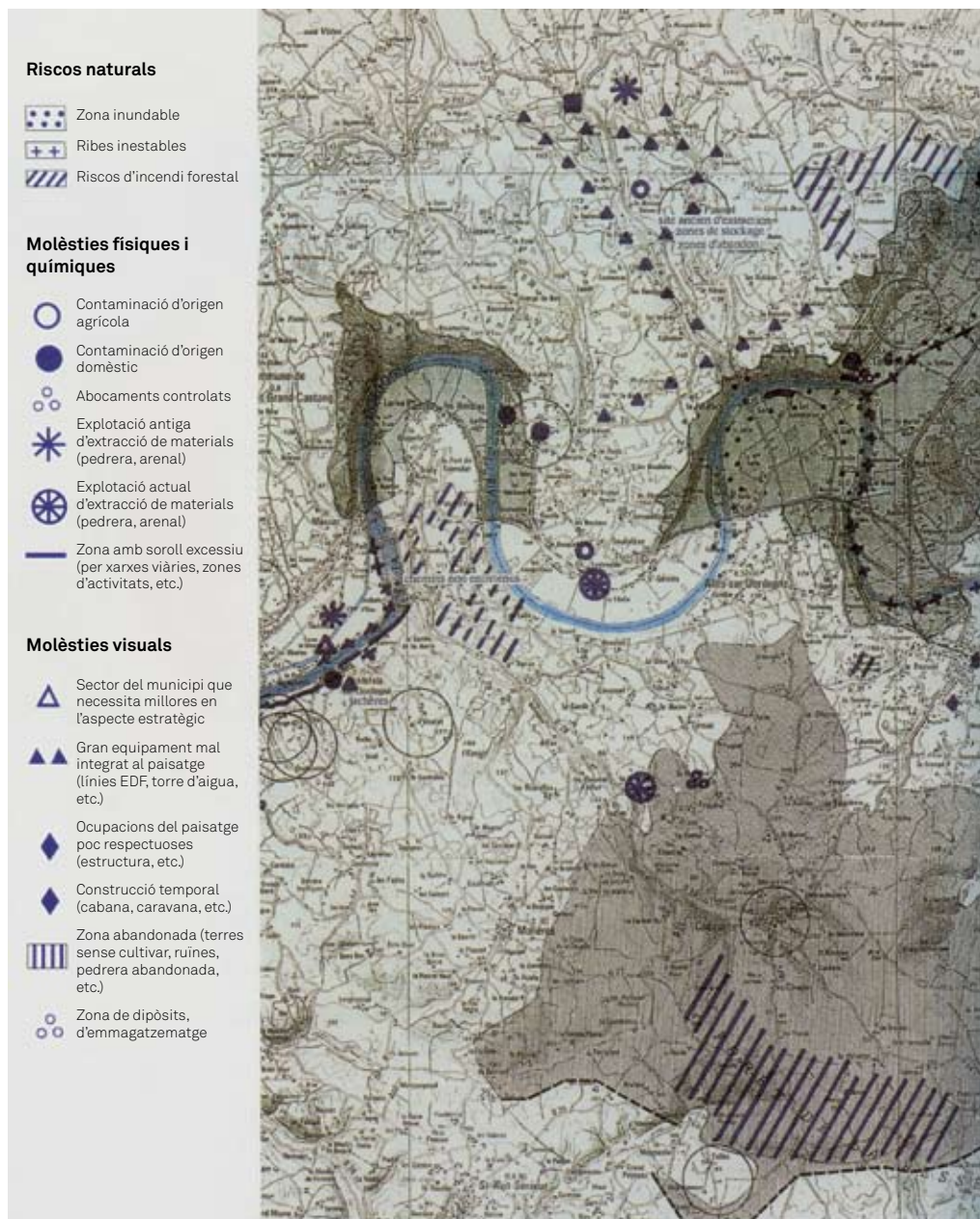

Figura 9. Mapa de transformacions i riscos a la Vall de la Dordogne. Font: Luginbühl, Bontron, Cros, 1994.

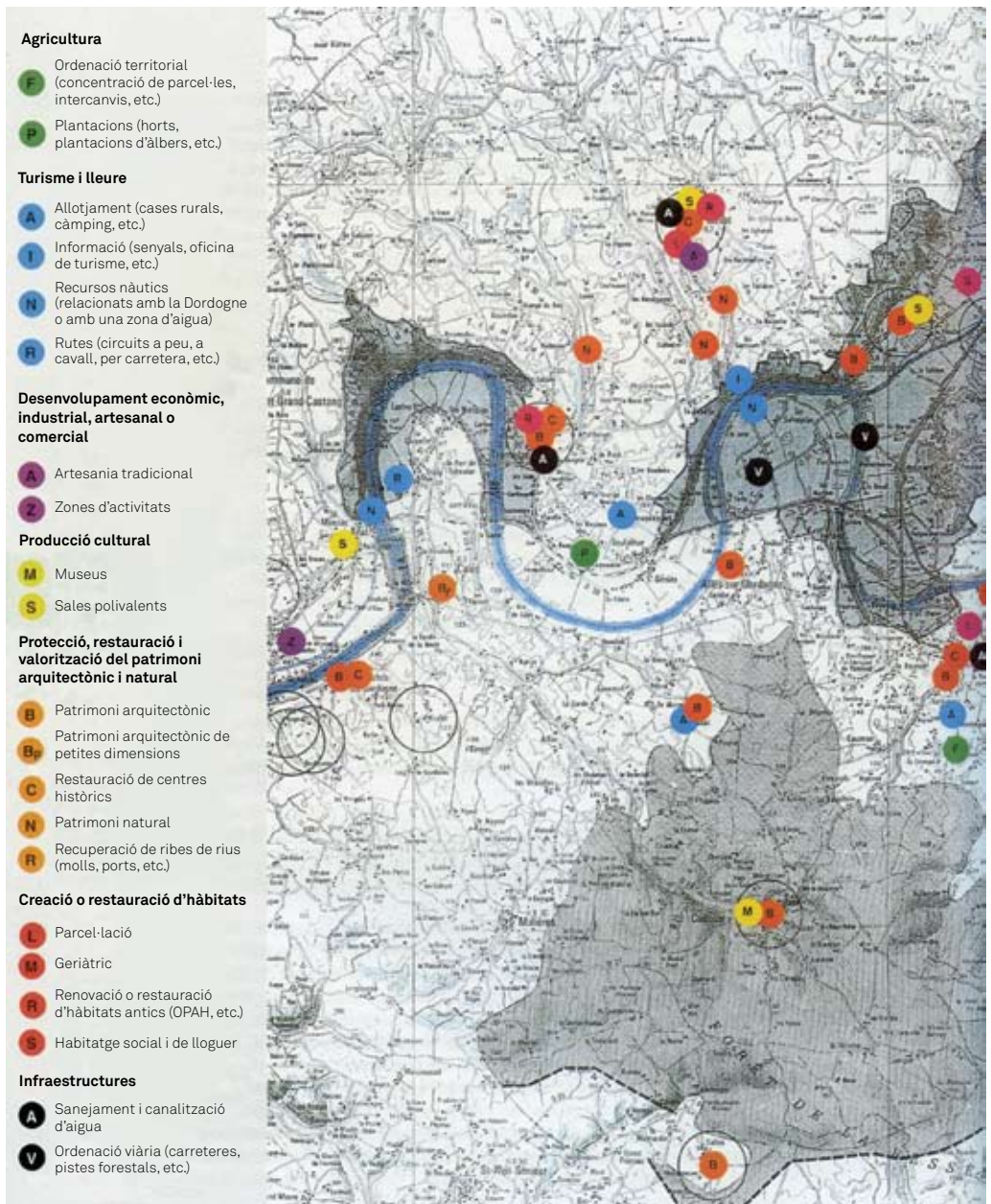

Figura 10. Mapa dels projectes individuals i col·lectius, públics i privats a la Vall de la Dordogne, obtinguts a partir de les respostes de l'enquesta. Font: Luginbühl, Bontron, Cros, 1994.

En la darrera fase del projecte es van plantejar diferents propostes provinents de les aportacions d'experts i dels valuosos coneixements obtinguts dels projectes i en els procediments institucionals d'aplicació del finançament. També es van elaborar i implantar projectes temàtics sota la responsabilitat d'alguns alcaldes com ara la recuperació d'hàbitats, els plans de desenvolupament de les alberedes i els dispositius tècnics per facilitar la circulació dels peixos pel riu, entre d'altres. Malauradament, quan es va esgotar el finançament, aquesta enriquidora experiència no va tenir continuïtat i en van prendre el relleu les institucions locals i regionals.

L'experiència nacional dels indicadors socials de l'evolució dels paisatges i les seves percepcions

Aquesta experiència s'inscriu en el marc de l'aplicació del Sistema d'Informació sobre Natura i Paisatge (SINP) vinculat al Ministeri d'Ecologia, Energia, Desenvolupament Sostenible i Planificació Territorial del govern francès. L'objectiu principal de l'experiència és elaborar una base de dades que permetés accedir als coneixements sobre les representacions socials dels paisatges i la seva evolució. L'objectiu del SINP, en canvi, és més ampli i ha de permetre compartir en xarxa les bases de dades sobre els paisatges, els espais protegits, els jardins històrics i els arbres valuosos, entre d'altres.

El mètode utilitzat en aquesta ocasió ha consistit en la realització d'enquestes a persones distribuïdes de manera uniforme pel territori francès. L'escala de l'enquesta es va decidir en funció de diferents paràmetres i, molt especialment, de la voluminosa quantitat de persones a enquestar i de la viabilitat tècnica de l'operació. Les persones es van triar d'entre els consellers generals (aproximadament 4.400), que són polítics escollits als cantons (que agrupen, de mitjana, prop de deu municipis) amb competències en matèria de medi ambient i d'ordenació del territori. Malgrat ser una enquesta d'àmbit estatal, inicialment es va fer a cinc departaments francesos: Maine i Loira, Saona i Loira, Pirineus Orientals, Corresa i Pas-de-Calais. Es va dur a terme una enquesta pilot amb converses no dirigides a vuit consellers generals, per posar a prova la rellevància de les preguntes i, a partir dels resultats d'aquesta primera enquesta, es va poder elaborar el qüestionari final.

L'objectiu de l'enquesta era recollir l'opinió dels consellers generals, que, a part de ser càrrecs electes amb competències en matèria d'ordenació del territori i medi ambient, són persones que perceben el paisatge amb sensibilitat, especialment dels llocs amb què estan més en contacte quotidianament. Per aconseguir obtenir la informació desitjada, el qüestionari es va estructurar en tres parts: identificació de la persona enquestada; valoracions del paisatge del cantó on du a terme la tasca com a representant electe i on viu, incloent-hi el seu estat i la seva evolució; i, finalment, valoracions del paisatge en general.

Un dels requeriments a l'hora de contestar l'enquesta era que, sempre que fos possible, les dades que es donaven amb relació al paisatge del cantó¹ es localitzessin mitjançant noms dels *lieux-dits* (parcel·les tradicionals) del territori cantonal, ja que així era possible localitzar geogràficament les respostes, gràcies a la base de dades de noms dels *lieux-dits* de l'Institut Geogràfic Nacional (IGN). D'aquesta manera, les possibles respostes es podien transformar en codis numèrics processables a través d'anàlisis estadístiques o bé mitjançant una anàlisi factorial de correspondències o una anàlisi dels components principals.

És important ressaltar que els resultats obtinguts fins ara són parcials i provisionals perquè l'enquesta encara no està acabada i es refereix a una mostra bastant reduïda (39 conselleries generals). Tanmateix, si analitzem detalladament els resultats obtinguts fins ara, en podem extreure conclusions interessants que val la pena presentar i comentar. Entre el grup de les conselleries generals que van respondre l'enquesta destaquen els càrrecs electes de zones rurals o periurbanes, a més d'un nombre reduït de consellers generals de zones urbanes, un resultat no sorprenent pel fet que la gran majoria de consellers generals són d'àmbit rural i també perquè en els departaments escollits hi ha ben poques ciutats.

Segons les seves respostes, la major part dels representants de les conselleries generals consideren molt important l'aspecte del paisatge i, segons ells, representa un actiu que cal valorar i explotar, especialment amb finalitats turístiques. Aquesta resposta no sorprèn gaire, ja que és freqüent associar el paisatge amb un element d'atracció de visitants que permeten

¹ Nota dels editors: cantons són les unitats administratives en què es divideix França, superior al municipi i inferior als districtes.

sustentar una activitat econòmica com ara el turisme i aportar un gran valor afegit als municipis, sobretot els que tenen més problemes d'atur i registren una disminució de l'activitat agrícola. En aquest cas, el paisatge no es considera tant el marc vital de la població resident com l'espectacle que vénen a contemplar masses urbanes que tenen poc contacte amb la natura en la seva vida quotidiana. Tanmateix, tal com veurem, es tracta d'una posició ambivalent, ja que en general els càrrecs electes no tenen visions tan radicals.

Els resultats de les enquestes realitzades indiquen que els paisatges cantonals més valorats corresponen sovint a la categoria de paisatges "naturals". Es destaca el valor de la seva natura, de les ribes dels rius i els estanys, i també els paisatges "patrimonials", com ara els pobles "autèntics". La segona categoria de paisatges més valorada és la dels paisatges agrícoles, com poden ser les closes o les vinyes (en el cas dels departaments amb una bona presència de closes o vinyes). Finalment, també s'han valorat els indrets amb vistes panoràmiques. Aquests resultats semblen confirmar el retrocés relatiu de la preferència paisatgística de la població amb relació als paisatges agraris, que ja es va detectar l'any 1998 en les enquestes d'àmbit estatal. Els noms dels *lieux-dits* permeten aportar un caràcter espacial als paisatges d'interès local, tot i que encara no se n'ha fet l'explotació. Els paisatges més valorats pels habitants, segons les conselleries generals, són els mateixos que valoren els consellers generals, cosa que no ens ha de sorprendre. Els paisatges poc valorats, en canvi, no s'esmenten gaire en les enquestes: es tracta d'un aspecte poc comentat i que podria fer pensar que els consellers generals no volen reconèixer que en el seu cantó també existeixen aquests tipus de paisatges. Tanmateix, hi ha respostes ambigües i que denoten la presència de paisatges industrials, autopistes, zones parcel·lades per les construccions, abocadors, terres ermes, pedreres o explotacions intensives.

Pel que fa a l'evolució dels paisatges cantonals, les enquestes indiquen que els paisatges considerats més degradats per part dels consellers generals són, principalment, els paisatges amb parcs eòlics, les zones parcel·lades per urbanitzar, les terres ermes, els boscos repoblats i les zones industrials. En un segon nivell apareixen les zones amb antenes, els abocadors i les grans infraestructures (autopistes). En canvi, els paisatges

que els entrevistats consideren que han millorat en els últims anys són, sobretot, els dels centres dels pobles restaurats, cuidats i enjardinats. Aquesta conclusió s'adiu força amb la visió tradicional del paisatge, associada a un cert ordre i a la presència de vegetació. Tanmateix, també podem fer esment d'un cas concret en què un càrrec electe va parlar d'un paisatge que es va descobrir gràcies a una tempesta, l'any 1999, que va fer caure arbres i va permetre observar una perspectiva diferent del paisatge. Malgrat tot, l'element més destacable en aquest conjunt de preguntes és la importància que té, segons les conselleries generals, l'estabilitat del paisatge. Aquesta visió ens remet a la confusió que tot sovint els càrrecs electes manifesten quan, d'una banda, admeten la degradació dels paisatges sota la seva responsabilitat política i, de l'altra, defensen un paisatge inamovible, sense canvis que puguin alterar l'ordre establert. A més, i en termes més generals, les respostes també palesen un cert dubte entre dues estratègies: el reconeixement sincer dels problemes i l'actitud que consisteix a defugir la realitat visible o mirar d'amagar-la per tal de potenciar el pes i la condició de la regió, com si es tractés d'un cantó en què els paisatges no tinguessin cap problema de degradació ni de transformació. Segons les conselleries generals, la política paisatgística que s'ha implantat té relació, sobretot, amb aspectes ambientals, però també amb l'ordenació urbanística i amb la gestió del patrimoni. Per tant, no és tant una política normativa o de desenvolupament.

Amb relació a la mobilització local en defensa dels paisatges del cantó, les conselleries generals enquestades afirmen que és més nombrosa la població mobilitzada que la que no ho està, sobretot per qüestions vinculades a la localització de parcs edílics, la Xarxa Natura 2000 (percebuda com un obstacle), els abocaments, la gestió de l'aigua o les línies de trens d'alta velocitat. A més, els enquestats també destaquen les mobilitzacions en defensa de la biodiversitat. Els agents que es mobilitzen més per aquests temes són les associacions, seguides de prop pels alcaldes (sovint els consellers delegats són alcaldes), com també per les persones jubilades i pels ciutadans anglesos instal·lats a França. Pel que fa als conflictes entorn del paisatge dels cantons, els enquestats consideren que prevalen els conflictes declarats per sobre dels conflictes no declarats. Aquests conflictes es produeixen entre diferents grups d'agents, molt especialment entre els grups

d'associacions i administracions (sobretot per la creació i localització de parcs eòlics); d'agricultors i instàncies polítiques (arran de les explotacions ramaderes intensives); indústries i administracions (sobretot amb relació a les zones industrials); i entre els càrrecs electes i els ciutadans (a causa, principalment, dels permisos de construcció). A grans trets, els conflictes més destacats estan relacionats amb la implantació de parcs eòlics, vies laterals, campaments de població itinerant i permisos de construcció. Al mateix temps, les enquestes també mostren un cert debat entre qui defensa la conservació del paisatge i qui en propugna la potenciació de cara a l'activitat turística.

A més de les preguntes sobre el paisatge dels cantons, l'enquesta també incidia sobre diversos aspectes generals del paisatge. Les respostes dels consellers a la pregunta "Què és el paisatge?" no són uniformes i oscil·len entre conceptes com ara: benestar, patrimoni, boscos, entorn vital i natura transformada; un conjunt de valors més intangibles (bellesa, sensacions, esperit dels indrets); l'entorn salvatge, un espai natural, i un espai en procés de transformació. En la majoria de respostes s'associa primer el paisatge a l'entorn vital i a la natura, en segon lloc s'esmenta el medi ambient o el camp i, en tercera posició, el patrimoni, la muntanya i la ciutat. Aquestes respostes confirmen la confusió per part d'algunes persones entre natura i entorn vital, tot i que palesen també la progressió clara de l'entorn vital.

A la pregunta "Què és el medi natural?" la immensa majoria dels enquestats respon que és el que envolta la persona. Amb molta menys freqüència, s'associa a l'ecologia o bé a l'economia i, menys encara, a qüestions socials. També trobem algunes respostes que situen el medi natural al mateix nivell que l'aspecte econòmic i el consideren una barreja de tot plegat. A partir de les respostes de les conselleries generals, es pot considerar que els trets característics d'un paisatge són, en primer lloc, els valors intangibles (sensacions percebudes, formes i colors, entre d'altres). En segona posició, els trets geogràfics o els trets històrics i culturals. I, a molta distància, tot el que simbolitza les intervencions humanes i els components del paisatge.

A la pregunta "Què s'entén per paisatge bonic i per qualitat paisatgística?" no hi ha gaires respostes de tipus general, però destaquen les que consideren que un paisatge bonic és un paisatge capaç d'expressar una

harmonia entre natura i societat, i també un indret digne d'admiració. En aquest sentit, es recupera la vella dicotomia entre la concepció tradicional amb relació al paisatge, basada en les visions del segle XIX, i la concepció que posa de relleu la capacitat de les societats per gestionar la natura, amb les preocupacions afegides amb relació als aspectes ambientals. Tanmateix, es tracta d'una noció d'harmonia no explicitada. Per tant, la natura és la principal protagonista i l'element que centra les respostes dels consellers generals. En aquest sentit, l'exemple més esmentat és el del Mont Saint-Michel i també altres grans paisatges naturals més allunyats, fet que confirma els resultats de l'enquesta sobre les sensibilitats dels francesos en matèria paisatgística realitzada l'any 1998. Aquesta confirmació també és vàlida per al cas del retrocés de la preferència pels paisatges agrícoles a favor dels paisatges "naturals". El paisatge agrícola preferit pels enquestats és el paisatge vinícola, per davant d'altres com ara el dels pobles. A més, també destaca la pràctica absència del paisatge urbà entre les respostes relatives als paisatges bonics, ja que només apareix dues vegades: quan s'esmenten la Place des Vosges de París i els molls d'un poblet rural de Corrèze.

Imatge 1. La Place des Vosges de París és un dels pocs paisatges urbans que els enquestats van considerar com un paisatge bonic.

Pel que fa a la qualitat paisatgística, les respostes fan referència, fonamentalment, a la capacitat de la societat per gestionar el paisatge, fet que podria semblar contradictori amb la preferència pel paisatge natural. Tanmateix, i tal com mostraven els resultats de l'enquesta de l'any 1998, el paisatge preferit és el de la natura gestionada i accessible, que denota presència humana com a garantia d'una certa seguretat personal. La qualitat d'un paisatge, segons els enquestats, manté una estreta relació amb la conservació de les edificacions, amb la diversitat de la vegetació i amb la tranquil·litat i la unitat del paisatge. En cap cas aquest paisatge no està associat a l'absència de persones, sinó el contrari, fet que remarca la contradicció entre la preferència per la natura i la necessitat de la presència humana per gestionar-la. Una de les preguntes que també ens podríem plantejar és si la qualitat del paisatge pot ser compatible amb el desenvolupament econòmic. Segons les respostes de les enquestes, la qualitat del paisatge és compatible amb el desenvolupament econòmic, sempre que es respectin determinades normes i principis, definits pels plans urbanístics i pel marc legislatiu vigent. Tanmateix, els enquestats admeten que resta molt per fer en aquesta matèria.

A parer de les conselleries generals, la població francesa és sensible a la qualitat dels paisatges? Per la majoria dels enquestats, els francesos són força sensibles a aquesta temàtica. Més específicament, un petit nombre de consellers afirma que són molt sensibles, mentre que un nombre encara més baix manifesta que només ho són una mica. Si considerem que els consellers generals que no han respost són poc sensibles a la qualitat del paisatge, mentre que els que sí que han respost corresponen al grup de francesos sensibles i optimistes envers els paisatges, podríem afirmar que la baixa participació a les enquestes confirmaria que la majoria dels francesos són poc sensibles a la qualitat del paisatge. De tota manera, aquesta interpretació podria ser excessivament reduccionista, ja que sovint les sensibilitats s'amaguen i queden tapades per altres factors que situen els interessos materials per davant de la qualitat dels paisatges, com ara les preocupacions de tipus laboral o del poder adquisitiu. Aquesta visió confirmaria l'absència d'una relació directa entre el paisatge i els problemes socials. De fet, els consellers generals no la destaquen d'entrada, tot i que en les converses mantingudes per posar a prova els qüestionaris, els problemes socials sí que s'hi esmentaven, normalment en parlar de la qualitat dels paisatges ur-

bans o periurbans, de la degradació de la situació econòmica (vinculada als paisatges a través de l'hàbitat), dels problemes d'atur o de la desaparició de llocs de treball. Tanmateix, els consellers reconeixen que els francesos cada vegada són més sensibles als temes relacionats amb el paisatge.

No ens ha de sorprendre que les conselleries generals (els càrrecs electes dels departaments), afirmen que l'escala territorial en què les polítiques del paisatge es poden aplicar millor sigui en l'àmbit dels departaments. Tot i que les respostes se centren majoritàriament en aquesta esfera, les persones enquestades també consideren que no hi ha cap escala territorial que es pugui considerar prioritària. Malgrat que les escales locals i regionals són les més esmentades, també hi ha enquestats que afirmen que les polítiques paisatgístiques es poden aplicar de forma complementària des de l'escala local fins a l'europea. Per a la majoria de les persones enquestades, la política paisatgística es materialitza principalment a través d'una negociació entre els càrrecs electes i els actors econòmics o, en segon terme, entre actors de diferents àmbits institucionals. A força distància hi ha els que consideren que la política del paisatge és una negociació d'actors de diferents sectors d'activitat econòmica, tot i que en aquest aspecte els punts de vista són força divergents. A més, s'ha pogut constatar que, de vegades, els consellers generals barregen el desig que les polítiques paisatgístiques constitueixin la materialització de negociacions entre polítics i actors econòmics d'àmbit local, amb la realitat més complexa, en què les polítiques s'apliquen a diferents escales, unes escales que no sempre són capaços de controlar. Així mateix, reconeixen de forma majoritària que els actors polítics no disposen de prou mitjans per controlar les accions sobre el paisatge ni tampoc els processos econòmics que contribueixen a transformar-lo. Amb tot, manifesten que les polítiques paisatgístiques haurien de poder influenciar els processos econòmics, com ara les xarxes de producció, per tal de potenciar l'ocupació, conservar determinats elements del paisatge i ajudar les empreses amb la condició que es respectin determinats principis. En general, consideren que les polítiques actuals són excessivament normatives i rígides.

Segons els enquestats, els objectius de les polítiques paisatgístiques consisteixen, per ordre de nombre de respostes, a contribuir al benestar i protegir el patrimoni; a condicionar el desenvolupament i ordenar el territori, i a gestionar l'entorn i embellir el territori. Cal matisar que les res-

postes donades no palesen cap diferència realment significativa, sinó que els objectius de les polítiques paisatgístiques serien, com afirmen alguns consellers generals, tots els objectius anteriors conjuntament. Malgrat tot, l'aplicació d'aquestes polítiques topa amb nombrosos obstacles, com ara els conflictes d'interessos i la multiplicitat de nivells de decisió; el nombre excessiu d'actors implicats i la manca de suport dels propietaris de terrenys; les dificultats d'accés al finançament, el pes desigual entre la ciutat i el camp, i les nocions ambigües sobre el paisatge, i finalment, la desigualtat en l'accés a equipaments culturals entre la ciutat i el camp i la manca de materialització dels objectius generals en accions concretes.

A parer de la immensa majoria de les persones enquestades, els actors que més plantegen els problemes relacionats amb els paisatges són les associacions, seguides, tot i que força endarrere, de les administracions, com ara les direccions regionals de medi ambient. Finalment, apareixen els càrrecs electes locals. Per tant, es pot dir que no menystenen pas la seva pròpia capacitat d'actuar en aquest terreny. Finalment, totes les opinions es mostren favorables a la definició de paisatge plantejada pel Conveni europeu del paisatge, que diu que el paisatge és “una àrea, tal com la percebi la gent, el caràcter de la qual és el resultat de l'acció i la interacció de factors naturals i/o humans” (Consell d'Europa, 2000: art. 1). Només tres enquestats no van estar d'acord amb la definició, ja que la van considerar poc sensible, excessivament complexa o reduccionista.

Al final del qüestionari es va deixar un espai per opinar amb relació al paisatge. Qui va respondre insistia en la necessitat d'actuar en benefici del benestar de les poblacions; d'integrar la preservació, la potenciació i la dinamització paisatgística, partint de la base de la necessària disciplina cívica; de minimitzar el pes excessivament elevat de les empreses de gestió immobiliària i rural, i de la ineficàcia de les accions administratives per afrontar problemes denunciats repetidament. Aparentment, hi ha força consens a l'hora de considerar el turisme com a via de desenvolupament, cosa que confirma la concepció més aviat tradicional i poc innovadora dels consellers generals pel que fa al paisatge.

Així doncs, a grans trets, es pot dir que els resultats de l'enquesta, encara que provisionals i parcials, confirmen els obtinguts en enquestes anteriors, com ara la del 1998, tot i que es detecten mancances clares amb

relació als paisatges dels cantons. Per tant, cal precisar encara més les preguntes sobre els paisatges dels cantons i aconseguir una implicació més gran de les conselleries generals, ja sigui per via telefònica o a través d'altres mètodes, cosa que potser obligaria a iniciar una reflexió seriosa sobre com millorar la participació.

Valoració final

L'eficàcia dels indicadors de paisatge, així com l'evolució que han experimentat, no s'ha de menystenir, però sembla clar que el seu objectiu ha de ser obtenir la informació necessària per dur a terme una acció política pràctica. L'elaboració dels indicadors paisatgístics ha de valorar-se pensant en els objectius fixats i en els trets específics dels paisatges analitzats. També cal tenir present que els indicadors simplement aporten informació que cal que es relacioni amb tot el conjunt de coneixements existents. Només en aquest context serà possible treure'n conclusions. Tanmateix, no parlem només del context que dibuixa l'especificitat del paisatge, sinó també del que té relació amb les seves dinàmiques i representacions socials. Aquesta categoria d'indicadors és la més problemàtica, ja que exigeix tant un esforç concret de reflexió com una important mobilització de mitjans. En aquest sentit, les experiències franceses a través de la realització de les diferents enquestes han aportat resultats molt positius, però també altres de molt decebedors.

Dissortadament, les esperances dipositades en les enquestes per definir els indicadors socials dels paisatges s'han escolat amb l'enquesta nacional feta als consellers generals. És cert que l'enquesta es va dur a terme en un moment poc idoni per motivar una mobilització dels càrrecs electes, és a dir, en plena campanya de les eleccions presidencials franceses. En aquest sentit, els càrrecs electes tenien preocupacions més importants que respondre a una enquesta sobre els paisatges. A més, semblava clar que l'estructura del qüestionari no generava prou motivació entre els càrrecs electes locals, ja que aquest era massa general i poc centrat en els paisatges dels cantons. Així mateix, el mètode del qüestionari, format només per preguntes textuais, no obligava els enquestats a implicar-se gaire en

les respostes. La decisió de no dur a terme una enquesta que integrés els elements cartogràfics en les respostes no va tenir els efectes estimulants que s'havien previst. L'excel·lent nivell de participació de les enquestes anteriors (fetes a les valls del Loira i la Dordogne) responien, sens dubte, al fet que l'exigència als alcaldes d'incloure elements cartogràfics a les respostes aportava a les preguntes una concreció més clara i concisa: que el càrrec electe disposés d'un mapa del seu territori davant seu va representar un estímul addicional, ja que el qüestionari textual es veu massa abstracte i allunyat de les preocupacions dels polítics. Finalment, sembla raonable pensar que l'escala dels municipis s'adiu més amb una enquesta d'aquest tipus. Tanmateix, la feina que hauria calgut per realitzar una enquesta als 36.600 alcaldes francesos hauria estat excessiva i descomunal. Per tant, tot fa pensar que el sistema escollit s'ha de replantejar i potser, fins i tot, resituar en el marc de l'actualització dels atles de paisatge, que es presentarà ben aviat. En aquest context, una enquesta als municipis a escala de departament ja no es convertirà en un objectiu insuperable. L'avantatge de les enquestes cartogràfiques manté una estreta relació amb la seva capacitat d'aportar una dimensió espacial a les representacions socials, per contrast amb les experiències fonamentades en indicadors econòmics basats en preferències, que només aporten resultats generals i sovint molt fàcils d'imaginar per poc que ens esforcem a documentar-nos sobre els projectes duts a terme des del camp de les ciències socials. Així doncs, el mètode de les enquestes cartogràfiques constitueix una eina clau per a l'ordenació del paisatge. El repte és, per tant, prou interessant per continuar amb aquests esforços.

Referències bibliogràfiques

CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni Europeu del Paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible; Observatori del Paisatge. (Papers de sostenibilitat; 8).

CROS, Zsuzsa; LUGINBÜHL, Yves (eds.) (1993). *Schéma directeur de la région angevine - Etude paysagère*. París: Société d'études géographiques, économiques et sociologiques appliquées.

LUGINBÜHL, Yves; BONTRON, Jean-Claude; CROS, Zsuzsa (1994). *Méthode pour des atlas de paysages*.

Identification et qualification. París: Ministère de l'Aménagement du Territoire, de l'Équipement et des Transports, Direction de l'Architecture et de l'Urbanisme.

LUGINBÜHL, Yves; PLEKHOFF, K.; STGG, K. (1994). *Plan paysage de la vallée de la Dordogne: Dynamiques et propositions d'actions*. París: SEGESA; STRATES; CNRS.

SEGESA; CNRS (1991). *Inventaire des paysages ligériens. Première phase: identification évaluation*. Nantes: Conseil Régional des Pays de la Loire.